

فلسفه علم و روش شناسی تحقیق

دکتر مختار رنجبر

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد

سرشناسه	: رنجبر، مختار، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: فلسفه علم و روش‌شناسی تحقیق / مختار رنجبر.
مشخصات نشر	: تهران: تایماز، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۴۰ ص.: جدول، نمودار .
شابک	: 978-600-403-223-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: علوم - فلسفه
موضوع	: Science -- Philosophy
موضوع	: تحقیق - روش‌شناسی
موضوع	: Research -- Methodology
رده بندی کنگره	: Q1۷۵/۹ف۸ ۱۳۹۵
رده بندی دی‌سی	: ۵۰۱
شماره کت‌شناسی ملی	: ۴۳۳۴۷۳۹

انتشارات تایماز

فلسفه علم و روش‌شناسی تحقیق

ناشر :

تایماز

مؤلف :

دکتر مختار رنجبر

مدیر اجرایی :

مجید باشعور

نوبت چاپ :

اول ۱۳۹۵

چاپ و صحافی :

تایماز

شمارگان :

۱۰۰۰

قیمت :

۲۵۰۰۰۰ ریال

شابک :

۹۷۸-۶۰۰-۴۰۳-۲۲۳-۰

حق چاپ محفوظ و متعلق به مؤلف می باشد.

آدرس: تهران - خیابان انقلاب - خیابان فخررازی - خیابان وحید نظری غربی - پلاک ۸۵ - طبقه ۳
 تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۲۷۴۴ موبایل: ۰۹۱۲۷۲۴۴۵۳۵ ایمیل: taymazpub@yahoo.com صندوق پستی:
 ۰۲۱-۶۶۹۷۲۰۵۴ تلگرام: ۰۹۱۴۴۰۹۹۷۵۸ taymazpub@gmail.com تهران ۱۳۱۴۵-۶۴۸

فهرست مطالب

۱۵	پیشگفتار
۱۷	فصل اول: فلسفه علم
۱۸	مقدمه
۱۸	مباحث اساسی در فلسفه علم
۱۹	استقراء
۲۱	روش‌شناسی استقراگرایانه
۲۲	مشکلات استقراگرایی
۲۴	ابطال‌گرایی
۲۵	مشکلات ابطال‌گرایی
۲۸	تاریخ علم
۲۸	فلسفه علم کوهن
۳۱	واقع‌گرایی و ضدواقع‌گرایی
۳۱	فلسفه تحقیق علمی
۳۴	پارادایم‌های علمی
۳۶	رویکردهای تحقیق
۳۷	مقایسه رویکردها و معرفی رویکرد ترکیبی تحقیق
۳۹	فلسفه اسلامی و روش‌شناسی علم
۴۱	فصل دوم: روش‌شناسی تحقیق علمی
۴۲	مقدمه
۴۴	روش‌شناسی
۴۶	روش‌های شناخت

۴۶	 رویکرد خردگرایانه
۴۷	 رویکرد تجربی یا طبیعت‌گرایانه
۴۷	 ویژگی‌های تحقیق علمی
۵۰	 تجربی بودن یا آزمون‌پذیری
۵۱	 ویژگی‌های موضوع تحقیق علمی
۵۲	 منابع اخذ موضوع تحقیق علمی
۵۳	 متغیرهای پژوهش
۵۵	 مقیاسهای اندازه‌گیری متغیرها
۵۵	 تعریف متغیرهای پژوهش
۵۷	 دسته‌بندی تعاریف و انواع تعاریف
۵۷	 تعریف مفهومی
۵۸	 تعریف اسمی
۵۸	 تعریف تحلیلی
۵۹	 تعریف تجزیه‌ای
۵۹	 تعریف چند مرحله‌ای
۵۹	 تعریف واقعی
۶۰	 تعریف عملیاتی
۶۲	 مقایسه تعریف‌های مفهومی و عملیاتی
۶۵	 فصل سوم: بیان مسأله تحقیق
۶۶	 مقدمه
۶۶	 بیان مسأله
۷۳	 ارزیابی بیان مسأله تحقیق
۷۳	 اهمیت و ضرورت تحقیق

۷۹	فصل چهارم: پیشینه تحقیق علمی
۸۰	مقدمه
۸۱	اهمیت پیشینه کاوی در تحقیق
۸۲	فواید بررسی پیشینه تحقیق
۸۴	منابع اطلاعاتی برای بررسی پیشینه تحقیق
۸۵	اهداف مطالعه منابع مربوط به موضوع
۸۵	۱. تعیین دقیق متغیرهای اساسی
۸۵	۲. تشخیص آن به انجام شده و آن چه باید انجام شود
۸۶	۳. تعیین کردن متغیرها و روابط میان متغیرها
۸۶	۴. مقایسه نتایج تحقیقات انجام شده با فرضیه های تحقیق
۸۶	مراحل بررسی پیشینه تحقیق
۹۱	اشتباهات معمول در بررسی پیشینه تحقیق
۹۲	روش های پیشینه یابی
۹۴	تنظیم گزارش پیشینه تحقیق
۹۷	فصل پنجم: فرضیات تحقیق
۹۸	مقدمه
۹۹	مفهوم فرضیه
۱۰۲	اهمیت و نقش فرضیه در تحقیق علمی
۱۰۴	ویژگی های اساسی فرضیه
۱۰۶	انواع فرضیه در تحقیق علمی
۱۰۷	طبقه بندی فرضیه ها
۱۰۸	شیوه فرضیه سازی
۱۰۹	شیوه تدوین، نگارش و ارزیابی فرضیه

۱۱۰		مراحل فرضیه سازی
۱۱۲		منبع تدوین فرضیه
۱۱۲		ارتباط فرضیه با نظریه
۱۱۳		تعریف مفهوم
۱۱۳		تفاوت مفهوم، واژه و سازه
۱۱۴		خواص مفهوم
۱۱۴		هدف از شکل مفهوم
۱۱۴		الف - ارتباط دهنده برقرار کردن
۱۱۴		ب - هدف برداشت تجربی
۱۱۵		ج - باروری مفهوم
۱۱۵		ابعاد مختلف مفهوم
۱۱۵		روش های توسعه مفاهیم
۱۱۶		نقش و کارکردهای مفاهیم
۱۱۸		رابطه مفهوم با سازه
۱۱۹		رعایت ملاکها در مفاهیم نظری
۱۲۰		ملاکهای ارزشیابی مفاهیم تجربی
۱۲۰		سازه تحقیقی و ارتباط آن با مفهوم
۱۲۱		فرآیند مفهوم سازی و عملیاتی کردن
۱۲۲		فرآیند عملیاتی کردن مفهوم منزلت اجتماعی
۱۲۵		چارچوب نظری
۱۲۹		فصل ششم: انواع تحقیقات علمی
۱۳۰		مقدمه
۱۳۰		طبقه بندی تحقیقات بر مبنای هدف

- ۱۳۱..... (۱) تحقیقات بنیادی (پایه ای)
- ۱۳۱..... (۲) تحقیقات کاربردی
- ۱۳۲..... (۳) تحقیقات توسعه ای
- ۱۳۲..... (۴) تحقیقات عملی (اقدام پژوهی)
- ۱۳۳..... طبقه بندی تحقیقات بر مبنای ماهیت و روش
- ۱۳۳..... (۱) روش تحقیق تجربی
- ۱۳۴..... (۲) روش تحقیق تاریخی
- ۱۳۵..... (۳) روش تحقیق کیفی
- ۱۳۷..... (۴) تحقیق همبستگی یا همخوانی
- ۱۳۷..... (۵) تحقیقات علی مدیسه ای (پس رویدادی)
- ۱۳۷..... (۶) قوم نگاری
- ۱۳۸..... قوم نگاری چیست؟
- ۱۳۹..... بنیان نظری تحقیق قوم نگاری
- ۱۳۹..... ۱- فرهنگ
- ۱۴۰..... ۲- دیدگاه کل گرایانه
- ۱۴۱..... ۳- مطالعات عمیق
- ۱۴۲..... روش شناسی قوم نگاری
- ۱۴۳..... فرآیند تحقیق قوم نگاری
- ۱۴۵..... مزایا و معایب تحقیقات قوم نگاری
- ۱۴۸..... طبقه بندی تحقیقات بر مبنای مکان انجام تحقیق
- ۱۵۰..... فعالیت محقق در تحقیق میدانی
- ۱۵۰..... مراحل انجام تحقیق میدانی
- ۱۵۲..... چگونگی مشاهده و گردآوری داده‌ها

۱۵۳	یادداشت مشاهدات
۱۵۴	انواع یادداشت‌ها در میدان تحقیق
۱۵۵	مصاحبه
۱۵۷	فصل هفتم: روش‌ها و فنون گردآوری داده‌ها
۱۵۸	مقدمه
۱۵۹	مفاهیم تعریف‌ها
۱۶۰	اهداف کاربردهای نمونه‌گیری
۱۶۰	مزایای استفاده از نمونه‌گیری نسبت به سرشماری
۱۶۱	مراحل اصلی در یک بررسی نمونه‌ای
۱۶۵	خطاهای نمونه‌گیری
۱۶۶	حجم نمونه
۱۶۷	برآورد حجم نمونه
۱۷۳	طرح‌های نمونه‌گیری
۱۷۵	روش‌های نمونه‌گیری احتمالی
۱۸۵	روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی
۱۹۳	فصل هشتم: ابزار گردآوری داده‌ها
۱۹۴	ابزار گردآوری داده‌ها
۱۹۷	انواع روش‌های مشاهده
۱۹۷	طرح‌های مشاهده کنترل نشده
۱۹۷	طرح‌های مشاهده کنترل شده
۱۹۸	طرح مشاهده مشارکتی
۱۹۸	طرح مشاهده غیرمشارکتی
۱۹۸	طرح مشاهده فردی

۱۹۸	طرح مشاهده گروهی
۱۹۹	طرح مشاهده علنی
۱۹۹	طرح مشاهده غیر علنی
۱۹۹	ملاحظات اجرایی در روش مشاهده
۲۰۸	ابزار ثبت اطلاعات مصاحبه
۲۰۹	انواع روش‌های مصاحبه
۲۱۱	مصاحبه فردی
۲۱۱	مصاحبه گروهی
۲۱۲	مصاحبه خبری
۲۱۳	اهمیت مصاحبه خبری
۲۱۴	مصاحبه‌های عاطفی یا احساسی
۲۱۶	اهداف مصاحبه‌ها
۲۱۶	الف- مصاحبه برای جمع‌آوری اطلاعات
۲۱۶	ب- مصاحبه جهت ارزشیابی
۲۱۶	ج- مصاحبه اقتناعی
۲۱۷	د- مصاحبه جهت راهنمایی و مشاوره
۲۱۷	ه- مصاحبه تودیی
۲۱۷	ر- مصاحبه استخدامی
۲۲۱	عوامل تعیین کننده کنش متقابل بین پرسشگر و پاسخگو
۲۲۸	سؤالات بسته
۲۲۹	سؤالات دو گزینه‌ای
۲۳۰	سؤالات چند گزینه‌ای
۲۳۰	سؤالات طیفی

۲۳۱		سؤالات ترتیبی
۲۳۱		سؤالات وزنی
۲۳۱		سؤالات مقایسه‌ای
۲۳۲		عوامل اجرای پرسشنامه
۲۳۳		برنامه‌ریزی و اجرای پرسشنامه
۲۳۳		الف - روش اجرای پرسشنامه
۲۳۵		ب - پیش‌بینی مرجع و مرکز هدایت‌کننده و ناظر
۲۳۵		ج - پیش‌بینی نحوه ورود به میدان و محیط پرسشگری
۲۳۶		د - پیش‌بینی اقدامات بعد از مرحله پرسشگری
۲۳۷		مراحل کلی ساخت پرسش‌نامه
۲۳۷		مرحله اول: بررسی روش‌ها، متلف جمع‌آوری داده و تحقیقات پیشین
۲۳۷		مرحله دوم: جستجو در مفاهیم شکست یک مفهوم به متغیرهای مختلف
		مرحله سوم: تدوین گویه‌ها و مفاسیم بر اساس تعریف متغیر مورد نظر و یا دسته‌بندی
۲۳۸		گویه‌ها
۲۳۹		مرحله چهارم: جمع‌بندی و اصلاح پرسشنامه و ارائه به خبرگان
		مرحله پنجم: بررسی مناسب بودن پرسشنامه برای انجام کار، توسط خود پژوهشگر و
۲۳۹		یا خبرگان
		مرحله ششم: ترجمه، حذف، اصلاح و یا ویرایش کامل پرسشنامه (پژوهشگر و نخبگان)
۲۳۹		
۲۳۹		مرحله هفتم: ویرایش شکل پرسشنامه
۲۴۱		مرحله هشتم: انجام پیش‌آزمون و سنجش اعتبار
۲۴۲		اعتبارسنجی ابزار تحقیق
۲۴۲		الف) اجرای دوباره آزمون یا روش بازآزمایی

۲۴۳	 (ب) روش موازی یا استفاده از آزمون های همتا
۲۴۳	 (ج) روش تنصیف (دو نیمه کردن)
۲۴۴	 (د) روش کودر- ریچاردسون
۲۴۷	 روایی درونی و بیرونی
۲۴۷	 روایی درونی یا اعتبار داخلی
۲۵۱	 روایی بیرونی یا اعتبار خارجی
۲۵۷	 فصل نهم: تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق
۲۵۸	 مقدمه
۲۵۸	 تجزیه و تحلیل کیفی
۲۶۰	 تجزیه و تحلیل کمی
۲۶۰	 تجزیه و تحلیل با استفاده از آمار توصیفی
۲۶۵	 تجزیه و تحلیل با استفاده از آمار استنباطی
۲۶۶	 الف- آزمونهای پارامتریک
۲۶۶	 ب- آزمون های ناپارامتریک
۲۶۷	 آزمون های پارامتریک
۲۶۷	 آزمون همبستگی
۲۷۲	 آزمون رگرسیون
۲۷۶	 آزمون T
۲۷۷	 الف - آزمون T درباره میانگین یک جامعه
۲۷۸	 ب - آزمون T برای مقایسه میانگین‌های دو گروه مستقل
۲۸۰	 ج - آزمون T برای گروه‌های همبسته (مقایسه زوجی)
۲۸۲	 تجزیه و تحلیل واریانس
۲۸۴	 مفهوم تجزیه و تحلیل واریانس

گام های شش گانه مربوط به استفاده از آزمون معنی دار F برای مقایسه چند میانگین از چند	
جامعه مستقل	۲۸۸
مفروضه های تحلیل واریانس	۲۸۹
روش های مقایسه میانگین ها در تحلیل واریانس	۲۹۰
مقایسه های طرح ریزی شده یا پیشین	۲۹۱
مقایسه های پس از تجربه یا پسین (تعقیبی)	۲۹۲
تحال و ایس یک طرفه در SPSS	۲۹۶
آزمون های نابارمتریک	۲۹۸
آزمون نرماله	۲۹۸
آزمون دو جمله ای (آزمون نسبت یک نمونه ای)	۲۹۹
آزمون من- ویتنی	۳۰۲
آزمون من- ویتنی در SPSS	۳۰۴
آزمون ویلکاکسون	۳۰۵
آزمون ویلکاکسون در SPSS	۳۰۵
آزمون کروسکال والیس	۳۰۶
آزمون کروسکال- والیس در SPSS	۳۰۸
آزمون رتبه ای فریدمن	۳۰۹
آزمون فریدمن در SPSS	۳۱۱
فصل دهم: نگارش گزارش نهایی تحقیق	۳۱۳
مقدمه	۳۱۴
گزارش تحقیق	۳۱۴
بحث و نتیجه گیری	۳۱۹
فهرست منابع	۳۲۰

۳۲۱	 کتاب (دارای یک مولف)
۳۲۱	 کتاب (دارای دو مولف یا بیشتر)
۳۲۲	 مقاله های برگرفته از مجله ها
۳۲۲	 مجموعه مقاله های همایش ها
۳۲۲	 مقاله های برگرفته از وب سایت
۳۲۳	 مقاله های الکترونیکی
۳۲۳	 مقاله های م. ر. د. از پایگاه اطلاعاتی
۳۲۳	 رساله/پایان نامه
۳۲۵	 پیوستها
۳۲۶	 روش نگارش یک مقاله علمی-پژوهشی
۳۲۶	 ویژگی های اصلی مقاله علمی-پژوهشی
۳۲۷	 ساختار یک مقاله علمی-پژوهشی
۳۲۹	 ساختار یک مقاله علمی ترویجی
۳۳۲	 روش نگارش صحیح یک مقاله علمی
۳۳۳	 منابع و مآخذ
۳۳۳	 منابع فارسی
۳۳۷	 منابع انگلیسی

پیشگفتار

از آنجا که تقریباً همه‌ی انسان‌ها برای یافتن پاسخ سؤال‌ها و حل مشکلات خود ناچار به کاوش هستند، می‌توان گفت که همه مشغول تحقیق هستند. ولی آنان تشریفات و آداب یک تحقیق علمی و اساسی را رعایت نمی‌کنند. به علاوه، در این تحقیقات نتایج حاصل شده کاربری فردی دارد و معمولاً تکراری است؛ یعنی اینکه در حوزه‌ی معرفت‌شناسی بشر مطالب تازه‌ای ارائه نمی‌کند. از آنجا که تقریباً همه انسان‌ها برای یافتن پاسخ سؤال‌ها و حل مشکلات خود ناچار به کاوش هستند، می‌توان گفت که همه مشغول تحقیق هستند. ولی آنان تشریفات و آداب یک تحقیق علمی و اساسی را رعایت نمی‌کنند. به علاوه، در این تحقیقات نتایج حاصل شده کاربری فردی دارد و معمولاً تکراری است؛ یعنی اینکه در حوزه‌ی معرفت‌شناسی بشر مطالب تازه‌ای ارائه نمی‌کند. با توجه به توضیحات مذکور، وجه تمایز تحقیقات علمی با سایر انواع تحقیق مشخص می‌شود؛ یعنی اینکه واژه‌ی تحقیق اطلاق عام دارد و می‌توان آن را برای هر نوع فعالیت جستجوگرانه و کاوشگرانه‌ای که افراد برای پاسخگویی به مسئله‌ای یا کشف مجهولی انجام می‌دهند بکار گرفت. اما اصطلاح تحقیق علمی اطلاق خاص دارد و می‌توان آن را برای نوع خاصی از فعالیت‌های تحقیقاتی بکار برد. انسان برای ادامه زندگی ناچار است روابط خود را با هر یک از مظاهر حیات تنظیم کند و برای این کار نیاز به آگاهی دارد. به علاوه، شناخت جهان خلقت و عالم طبیعت از این جهت برای او ضروری است که بتواند رموز آن را کشف و از دستاوردها و نتایج آن برای بهبود زندگی استفاده کند. کشف عوامل و عناصر و پدیده‌های جهان خلقت هم پایه‌ای است که بر عهده بشر قرار داد شده و هم ضرورتی است که ناچار است آن را برای تأمین نیازهای زندگی و بهبود آن به‌کار گیرد. این ضرورت نوع بشر را وادار به تفحص و کنجکاوی و تحقیق نموده که در اثر آن قلمرو معرفتی خوبی به‌دست آورده و از نتایج آن نیز بهره برده است. یکی از چالش‌های بزرگ نظام تعلیم و تربیت در طول تاریخ، تربیت انسان‌های متفکر، خلاق و اندیشمندی است که بتوانند در سایه‌ی تفکر، زمینه استقلال خود و جامعه را فراهم آورند. از رهگذر پژوهش و تجربه است که نا آزموده در بوته آزمایش قرار می‌گیرد و در ژرفنای

تاریک نا آگاهی، بارقه روشن اکتشاف و آگاهی تالو می‌یابد. آنچه کار علمی را از کوشش غیر علمی جدا می‌کند، روش پژوهش علمی است. روش به تحقیق اعتبار می‌بخشد و گاهی عقیده بر این است که علم همان روش است. در اصطلاح تحقیق عبارت از جمع‌آوری معلومات دقیق و کافی جهت مطالعه سیستماتیک یک موضوع مشخص، تنظیم، ارایه مستند و شرح نتایج آن است که فعالیت پیگیر و تلاش مداوم را برای کشف علت، معلول و شناخت علمی یک پدیده و یک مسئله در برداشته و امریست مقدس که به وسیله آن می‌توان حقایق را از لایه‌های ابهام کشف کرد. کتابی که در پیش رو دارید فلسفه علم و روش شناسی تحقیق نام‌گرفته است. تألیف این کتاب مبتنی بر نیاز همهی دانشجویان، محققان و اساتید برای آشنایی و استفاده از روش‌ها و فنون تحقیق علمی است. تنظیم مطالب و فصل‌های کتاب بر پایه یک مفروضه علمی مسجّم قرار داشته است. این مفروضه شامل آن است که همهی دانشجویان، محققان و اساتید برای کسب دانش و مهارت‌های لازم در روش تحقیق، علاوه بر آشنا شدن با روش علمی، بایستی بر دانش و مهارت‌های عملیاتی مربوط به مراحل تدوین یک تحقیق شامل طرح تحقیق و نحوه اجرا و چگونگی تحلیل داده‌های حاصل از آن نیز تسلط یابد. مراحل یاد شده به عنوان چارچوب اساسی برای عرضه مطالب در این کتاب مورد نظر قرار گرفته است. امید است که این مجموعه بتواند از یک سو به عنوان یک منبع جامع و کاربردی در زمینه روش تحقیق علمی در مراکز آموزش عالی کشور مورد استفاده اساتید و دانشجویان محترم قرار گیرد و از سوی دیگر راهنمای عمل مناسبی برای محققان و پژوهشگران در عرصه تحقیقات علمی در راستای توسعه کشور عزیزمان مفید فایده واقع گردد.

دکتر مختار رنجبر

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد